MODELLAŞTIRIŞ TEXNOLOGIYASI — BOŞLANĞIÇ SINF ÖQUVÇILARINING KREATIV TAFAKKURINI RIVOJLANTIRIŞ VOSITASI

Madaminova Kumuşoy Baxodir qizi
Urganç RANCH texnologiya universiteti magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.24239259

Annotatsiya. Tezisda modellaştiriş texnologiyasining boşlanğiç sinf ona tili darslarida kreativ tafakkurni rivojlantirişdagi imkoniyatlari asoslangan, model ijodga tayanç bölişinining tört sababi va texnologiyani qöllaşning tört şarti körsatilgan.

Kalit sözlar: kreativ tafakkur, modellaştiriş, boşlanğiç sinf, ona tili, ijodiy topşiriq, tasavvur.

KIRISH

Kreativ tafakkur bugungi ta'limning eng muhim natijalaridan biriga aylandi. PISA 2022 xalqaro tadqiqotida ilk bor öquvçilarning kreativ tafakkuri alohida soha sifatida baholandi [6]. Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgaça rivojlantiriş konsepsiyasida ham öquvçilarda mustaqil va ijodiy fikrlaşni rivojlantiriş vazifasi belgilangan [1]. Boşlanğiç sinf ona tili darslari bu vazifani hal qiliş uçun qulay, çunki til — çeksiz kombinatsiyalar tizimi, bola esa 7–10 yoşlarda til bilan "öynaş"ga ayniqsa moyil böladi.

Biroq amaliyotda ona tili topşiriqlarining katta qismi reproduktiv xarakterga ega: köçiriş, tuşib qolgan harfni qöyiş, savollarga javob beriş. Ijodiy topşiriqlar esa köpinça metodik tayançsiz beriladi: "Ertak tuzing" degan topşiriqni olgan öquvçi nimadan boşlaşni bilmaydi va taniş ertakni takrorlaydi. Natijada ijodiy topşiriq ham amalda reproduktiv bölib qoladi.

Modellaştiriş bu ziddiyatni hal qiliş imkonini beradi. V.V. Davydov modelni öquv faoliyatining asosiy vositasi sifatida körgan: model öquvçiga örganilayotgan obyektning içki tuzilişini körsatadi [3]. N.G. Salmina esa modelni öquvçining özi qurişi va özgartirişi zarurligini ta'kidlagan [4]. Agar bu qoidalar J. Gilfordning divergent tafakkur haqidagi ta'limoti [5] va L.S. Vigotskiyning tasavvur tajriba elementlarini yangi birikmalarga birlaştirişdan iborat degan xulosasi [2] bilan boğlansa, modelning kreativ tafakkur uçun ahamiyati aniq körinadi.

Model ijodga tayanç bölişining tört sababi bor:

1. **Model tuzilmani körsatadi.** Öquvçi söz, gap yoki ertakning qanday qismlardan iboratligini körgandagina nimani özgartiriş mumkinligini tuşunadi.
2. **Model elementlarni ajratadi.** Ajratilgan elementlarni almaştiriş, birlaştiriş yoki teskari qiliş oson; bu Vigotskiy ta'kidlagan kombinatsiya jarayonini körinadigan qiladi.
3. **Model xavfsiz sinov maydoni.** Modeldagi özgariş tez kiritiladi va tez tuzatiladi; öquvçi xato qilişdan qörqmaydi.
4. **Model natijani qiyoslaş imkonini beradi.** Bir model asosida yaratilgan turli mahsulotlarni soliştiriş orqali öquvçilar eng original ğoyani aniqlaydi va öz işini yaxşilaydi.

Boşlanğiç sinf ona tili ta'limida beş turdagi model qöllanadi: tovuş modeli (sözning tovuş tarkibi), söz tarkibi modeli (özak va qöşimçalar), gap modeli (gapning tuzilişi), matn modeli (hikoya xaritasi) va personaj modeli (qahramon xususiyatlari). Har bir model ustida almaştiriş, birlaştiriş, kengaytiriş, qisqartiriş, teskari qiliş va köçiriş kabi kreativ amallar bajariladi. Masalan, *gul* sözining tarkib modeli

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

asosida öquvçilar *gulzor, gulçi, guldon* sözlarini topadi, söng *-zor* qöşimçasi yordamida *kitobzor* kabi "xayoliy söz" yasab, uning ma'nosini tuşuntiradi.

Texnologiyani qöllaşda tört şartga amal qiliş lozim. Birinçidan, kreativ amal taniş material ustida bajariladi: yangi va noma'lum material ijod uçun tayanç böla olmaydi. Ikkinçidan, modelni öquvçining özi quradi; tayyor sxema faqat namuna sifatida beriladi. Uçinçidan, har bir amal jonli nutq mahsuli — söz, gap yoki hikoya bilan yakunlanadi. Törtinçidan, sinfda ğoyani darhol tanqid qilmaslik va xato qiliş huquqini tan oliş muhiti yaratiladi; R. Sternberg va T. Lubart körsatganidek, kreativlik uni qadrlaydigan muhitda rivojlanadi [7].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, modellaştiriş texnologiyasi boşlanğiç sinf öquvçisiga ijod uçun "narvon" beradi: u erkinlikni çeklamaydi, balki undan foydalaniş yölini körsatadi. Natijada ijodiy topşiriq aniq, bajarsa böladigan vazifaga aylanadi va kreativ tafakkur ona tili ta'limi mazmuni bilan uzviy boğlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Özbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgaça rivojlantiriş konsepsiyasini tasdiqlaş töğrisida"gi PF-5712-son Farmoni.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1991.
3. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М.: ИНТОР, 1996.
4. Салмина Н.Г. Знак и символ в обучении. – М.: Изд-во МГУ, 1988.
5. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967.
6. OECD. PISA 2022 Results (Volume III): Creative Minds, Creative Schools. – Paris: OECD Publishing, 2024.
7. Sternberg R.J., Lubart T.I. Defying the Crowd: Cultivating Creativity in a Culture of Conformity. – New York: Free Press, 1995.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.